

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2015:B3

Råby-Rekarne kyrkogård

Kulturhistorisk inventering av gravvårdar

Inventering

Råby-Rekarne socken
Södermanlands län

Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig

Råby-Rekarne kyrkogård

Kulturhistorisk inventering av gravvårdar

Inventering

**Råby-Rekarne 1:1
Råby-Rekarne socken
Södermanlands län**

Länsmuseets dnr: VLM 150033

Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig

VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUM
Kulturmiljö rapport B
2015:B3

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlskatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2015

Omslagsfoto: Råby-Rekarne kyrka från norr, vlm_trrSB-267

Foto: Samtliga fotografier är tagna av Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig, Västmanlands läns museum.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-87828-12-6

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Metod och avgränsning	8
Blankettnyckel.....	8
Lagar och förordningar.....	10
Svenska kyrkogårdar genom tiderna	11
Medeltiden.....	11
Från reformation till industrialism	11
Den funktionella och demokratiska kyrkogården	12
Råby-Rekarne kyrkogård ur ett historiskt perspektiv	13
Råby-Rekarne socken.....	13
Råby-Rekarne kyrka.....	14
Råby-Rekarne kyrkogård	14
Kulturhistorisk värdering	17
Kriterier för kulturhistorisk värdering.....	17
Gravvårdar.....	19
Framtida hantering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar.....	20
Litteratur och källor.....	21
Administrativa uppgifter	22

Inledning

På uppdrag av Hällby församling med Tumbo och Råby-Rekarne kyrkliga samfällighet har Västmanlands läns museum genomfört en inventering och kulturhistorisk värdering av gravvårdarna på Råby Rekarne kyrkogård.

Enligt kulturmiljölagen (SFS 1988.950) ska alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. En kyrkogård bär på ett gediget kulturarv, ofta med medeltida ursprung. Samtidigt som detta ska tas tillvara och förvaltas för oss och framtiden, ska man även kunna bruka kyrkogården för sitt ändamål. Syftet med inventeringen och värderingen är att ge samfälligheten ett underlag för framtida planering av vård och användning. Inventeringen visar hur kyrkogårdens gravvårdsbestånd ser ut idag, och den kulturhistoriska karakteriseringen och värderingen pekar ut vilka gravvårdar som har högt kulturhistoriskt värde och ska bevaras för framtiden.

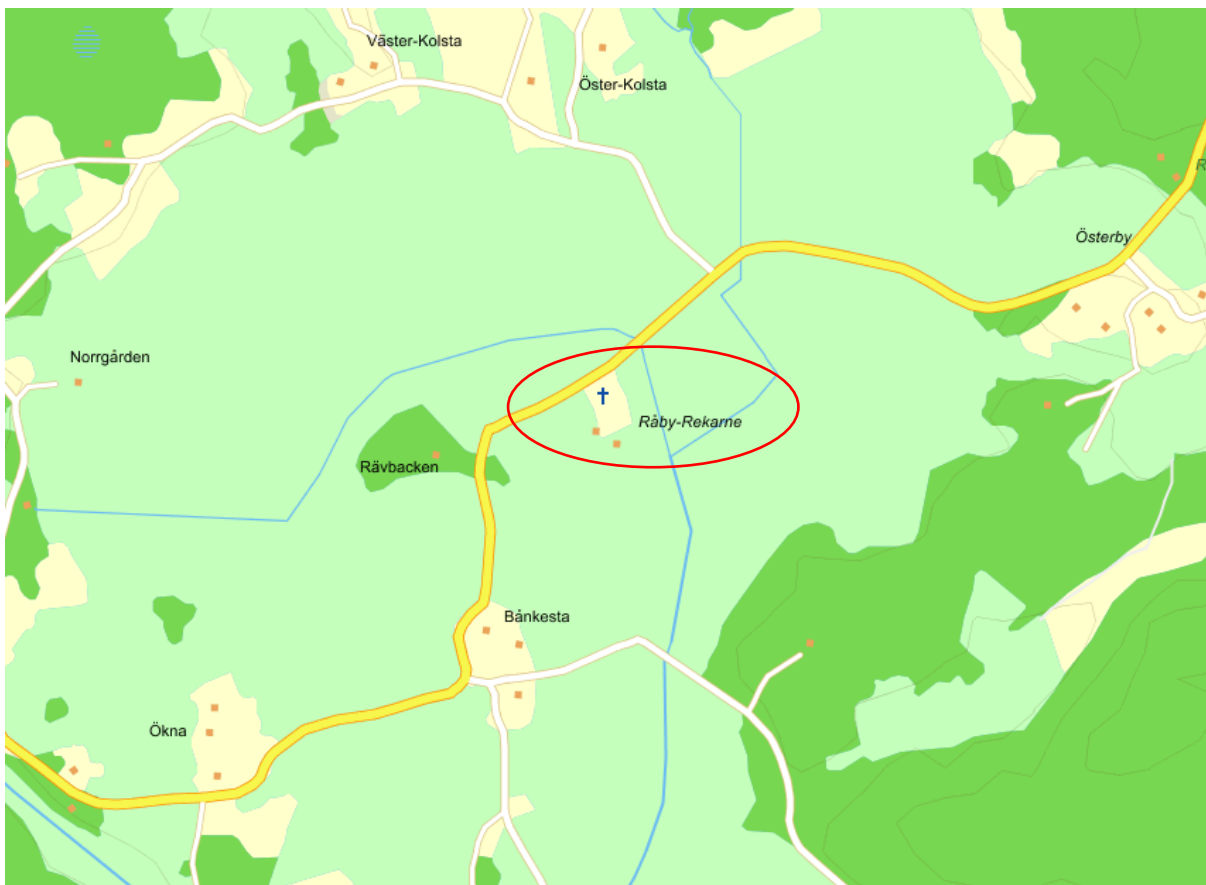

Bild 1. Utdrag ur karta. Råby-Rekarne kyrka är inringad.

Inventeringen har utförts under försommaren 2015 och omfattar en översiktlig inventering av kyrkogården, inventering och fotodokumentation av samtliga gravvårdar, arkiv- och litteraturstudier samt identifiering av kulturhistoriska värden. Arbetet med inventeringen och värdering har utförts av byggnadsantikvarierna Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig vid Västmanlands läns museum.

Metod och avgränsning

Råby-Rekarne kyrkogård har inventerats i juni och oktober 2015. Inventeringen på plats har skett genom okulär besiktning, fotografering samt uppmätning av kulturhistoriskt intressanta gravvårdar. För att få en total överblick över gravarna och bättre kunna göra den kulturhistoriska värderingen, har alla gravvårdar inventerats. Fältdata har sedan kompletterats med uppgifter från gravbok, gravregister och fotografier tagna i fält.

För varje gravsten har vi tagit fram en blankett med information om gravnummer, inskription, material med mera. Blanketterna för de kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna finns som bilaga till rapporten, de övriga blanketterna finns i Västmanlands läns museums arkiv

Den kulturhistoriska värderingen är utförd av Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig enligt kriterierna givna i Centrala Gravvårdskommitténs (CGK) *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* (Handboken) från 2007. Även Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* från 2002 har använts, dock med vissa justeringar för att kunna tillämpa värderingsmodellen på gravvårdar.

Blankettnyckel

Blanketterna innehåller information om och foto av gravvårdarna på kyrkogården. Här nedan följer en beskrivning och avgränsning av den data vi har valt att ta med.

Placering:

Gravvårdens placering på kyrkogården. Gravvårdarna identifieras utifrån de tre kvarter som finns, RR, RRU samt askgravar, samt det gravnummer som är kopplat till gravplatsen. Hela kyrkogården har gravnummer löpande från 1. Inventerings-ID anvisar vilket nr gravvården fått i Vlm´s databas. Grav med lägst gravnummer i kvarter RR har fått inventerings-ID 1, sedan får de stigande nummer i den ordning de ligger.

Gravplatsens utseende: Ytmaterial

Med ”ytmaterial” menas materialet på själva graven, det vill säga gräs, grus eller annat. De allra flesta gravarna är gräsövertäckta. Endast en grav har grus som ytmaterial även om flera gravar vittnad om tidigare grustäckning för att stenramen finns kvar.

Gravplatsens utseende: Omgärdning

Här menas det som direkt omgärdar gravvård och gravplats. Stenramar, gjutjärnsstaket samt grusbädd finns representerat på kyrkogården.

Gravplatsens utseende: Vegetation

Vegetation avser fast helårsvegetation.

Gravvårdens utseende: Gravvårdstyp

Med detta menar vi om gravvården är stående, liggande eller annat. När en stående gravvård är nedlagt av säkerhetsskäl har vi angett denna som ”stående*”.

Gravvårdens utseende: Mått

Gravvårdar som bedömts som kulturhistoriskt värdefulla har mått som anger höjd. Höjdmåttet är tagit från marknivå.

Gravvårdens utseende: Material

Samtliga gravvårdar i Råby-Rekanre är gjorda i sten, med ett undantag. I de fall där vi vid okulär besiktning inte har kunnat fastställa bergarten har vi endast skrivit ”sten”. De flesta stenvårdarna är gjorda i granit; här har vi anmärkt om det är röd, grå eller svart granit.

Gravvårdens utseende: Ytbehandling

Vi har endast tagit med ytbehandlingen på framsidan, då vi anser det som den viktigaste uppgiften. I de fall där det även är inskription på baksidan har vi dock tagit med ytbehandlingen på denna sidan.

Gravvårdens utseende: Skador

De allra flesta gravvårdarna är i gott skick. I de fall där inskriptionen fortfarande har avläsbara rester efter förgyllning har vi antecknat att förgyllningen saknas.

Text och dekor: Titel

Om inskriptionen på gravvården innehåller en titel på den gravlagde förtydligas det här.

Text och dekor: Texttyp

Med detta menas om inskriptionen är försänkt eller upphöjd och om den är målad eller förgylld. Vi har enbart anmärkt förgyllning eller färg om det finns spår av det kvar; i all sannolikhet har flera äldre gravvårdar haft förgyllt text som med tiden har nöts bort.

Text och dekor: Dekor

Med dekor räknar vi permanenta dekorativa inslag på gravvården. Vi har inte tagit med fristående lyktor eller lösa figurer som änglar och småstenar med text.

Text och dekor: Inskription

Transkriberingen av inskriptionerna är gjorda i största möjliga mån så som de är på vårdarna. Det har dock inte varit möjligt att använda radbrytning så fotografier får bistå med information om radbrytning där det är önskvärt.

Anteckningar:

Här anges vilka gravvårdar som tillhör samma gravnummer när detta är fallet. Vi anger också om vi misstänker att en gravvård är återanvänd och om den har inskription på baksidan. Kyrkoförvaltningens egna utmärkning av gravar som skall bevaras anges med två olika skyltar ”KULTURGRAV” samt ”Gravvård bevaras”. Om vården har en sådan skylt är det angett här.

Datering:

Årtalet syftar till gravvårdens tillkomstår. I vissa fall finns det varken årtal på stenen eller information om den/de avlidna i gravboken. Ofta är det flera personer som är begravda under samma gravvård, och då är det inte alltid självklart när vården restes. När det råder osäkerhet kring gravvårdens tillkomstår har vi gjort en stilhistorisk jämförelse med de daterade gravvårdarna och angett det troliga årtalet eller årtiondet för gravvårdens tillkomst.

BildID:

Vissa gravar har flera foton, om de har inskription dold av växter eller fina detaljer som inte kommer fram på gravvårdens huvudbild. Dessa foton finns sparade i Västmanlands läns museums arkiv. I de fall där en gravvård även har inskription på baksidan finns en anvisning till baksidans bild under rubriken *Anteckning*. Fotona har inte bearbetats i efterhand.

Kulturhistoriskt värde:

Gravvårdarna har delats in i mycket kulturhistoriskt intressanta, kulturhistoriskt intressanta och miljöskapande. I kapitlet *Kulturhistorisk värdering* redovisar vi vilka kriterier som har legat till grund för värderingen och vad som är skillnaden på de olika värderingarna.

Lagar och förordningar

Det finns flera lagar som specifikt berör kyrkogården, främst gäller *Begravningslagen (1990:1144)* och *Kulturmiljölagen (1988:950)*. Begravningslagens sjunde kapitel reglerar äganderätten och ansvaret för gravvårdarna. Det är innehavaren av gravrättens skyldighet att hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick (kap. 7, 3 §). Upplåtelseiden varierar mellan 15 och 50 år. Om någon upplåtelseid inte har bestämts, varar den i 25 år (kap. 7, 5-6 §). Ett av kraven för förnyelse av gravrätten är att gravplatsen är välvårdad (kap 7, 9 §). Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende, gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren, i detta fall Hällby församling med Tumbo och Råby-Rekarne, får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur (kap 7, 8 § och 25-26 §). Upplåtaren kan upphäva gravrätten om gravplatsen är uppenbart vanvårdad och gravrättsinnehavaren inte avhjälpes vanvården inom ett år (kap 7, 33 §).

Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats (kap 7, 37 §).

Kulturmiljölagens fjärde kapitel skyddar de kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkoinventarier och begravningsplatser. Lagen säger att i vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Dessa ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas (kap. 4, 11 §). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler (kap. 4, 12 §). I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att på något sätt väsentligt ändra begravningsplatsen eller några av byggnaderna eller de fasta anordningarna på den. Länsstyrelsen får ställa villkor för ett eventuellt tillstånd (kap. 4, 13 §). Enligt *Förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m.* kan vissa äldre gravvårdar föras till förteckningen över inventarier av kulturhistoriskt värde om skyddas enligt kulturminneslagens fjärde kapitel 6-10 § (Förordning 1988:1188 19 §).

Sjunde kapitlet i Miljöbalken (1998:808) skyddar kyrkogårdens vegetation och *Plan- och bygglagen (2010:900)* reglerar ärenden som faller utanför den statliga tillsynen genom kulturminneslagen (kap. 9).

Svenska kyrkogårdar genom tiderna

Den historiska genomgången av svenska kyrkogårdar är hämtad från *Ett levande kulturarv. Kyrkogårdar i Växjö stift* (Svenska kyrkan Växjö stift, 2009) och *Kyrkogårdens gröna kulturarv* (Stad & Land nr 103, 1992).

Medeltiden

Innan kristendomen fick fäste i Sverige var det vanliga att bli gravlagd nära där man bodde; i anslutning till gården eller på ett bygravfält. Efter kristnandet började man bygga kyrkor och kort tid efter blev marken kring kyrkan platsen för begravning. Kyrkobyggnaden blev helig genom biskopens invigning, det samma gällde marken kring kyrkan. Vi vet väldigt lite om hur dessa kyrkogårdar såg ut eftersom de har varit föremål för 1000 års användning. Man fortsatte att begrava enligt bytillhörighet, med kvarter eller områden inom kyrkogården avsatta för varje by. Placeringen på kyrkogården markerade också social status, med platserna nära kyrkan avsatta för socknens sociala toppskikt. Under 1200-talet började man tro att ondska kom från norr och man slutade begrava människor norr om kyrkan. Det viktigaste var dock att begravas inom kyrkogårdens gränsar; skillnaden mellan vigd och ovigd mark ansågs viktigt för livet efter döden och man byggde murar för att avgränsa den heliga jorden.

De flesta gravarna från det kristna Sveriges första århundranden var troligen omärkta eller märkta med en liten sten eller sticka. Det finns bevarade vårdar från denna tiden, men de är alla resta över rika eller viktiga män och är inte representativa för hur de flesta vårdar såg ut. De vanligaste materialen använda för dessa gravvårdar var kalk- och sandsten eftersom de är lättarbetade bergarter. Från början var dekoren och inskriptionerna präglade av den förkristna tidens estetik, men efterhand blev den vanligaste dekoren ringkors eller hjulkors.

Från reformation till industrialism

Reformationen innebar få förändringar på kyrkogården. Katolska ceremonier och processioner försvann, men begravningsskicket var i stort sett det samma. Under stormaktstiden på 1600-talet blev det allt vanligare att gravsätta inflytelsesrika människor inne i kyrkobyggnaden, vilket gav upphov till påträngande liklukt i kyrkan. Både kyrkan och riksdagen förespråkade ett slut på begravningar i kyrkan, men det var först 1815 att en begravningsreform förbjöd företeelsen helt. Även ute på kyrkogården var liklukten påtaglig. Under 1700-talet började man plantera träd på kyrkogårdarna i tron att det kunde reducera lukten. Under 1600- och 1700-talen fortsatte man att främst använda kalk- och sandsten som material för gravvårdar, men i flera bruksområden blir smidesjärn och gjutjärn vanliga material. Som under medeltiden är de flesta bevarade vårdarna från rika familjer, så det är de övre skiktens minnesmärken vi har kunskap om. De är över lag större, mera påkostade och rikare dekorerade än de medeltida.

*Bild 2. Medeltida hjulkors från Järsnärs kyrka
Jönköping län.*

*Bild 3. Äldre gravvårdar, trol. sekelskifte 1600- 1700-tal.
Dannäs kyrka, Jönköping län.*

Under 1800-talet växte Sveriges befolkning explosionsartat, särskilt i städerna. Med befolkningsväxten kom problemet med överfyllda kyrkogårdar. Mot 1800-talets slut blev det allt vanligare att anlägga nya begravningsplatser utanför stadsgränsen. Nya ideal och riktlinjer för begravningsplatser gjorde att de fick det parklika utseendet vi ser idag. Trädplanteringen fortsatte, nu enligt lag, och trädkranser och prydliga alléer växte fram. Gravarna lades i regelbundna kvarter, avskilda med gångar. Kring sekelskiftet 1800-1900 nådde dessa idéer även landsbygdens kyrkogårdar, och de flesta genomgick gestaltungsreformer med trädplantering och prydlig kvartersindelning. Många utvidgades för att ge plats åt den växande befolkningen.

Under denna tiden dök skicket med allmänna gravar och köpegravar upp. Det förstärkte de sociala skillnaderna på kyrkogården, med köpegravarna i de bästa områdena närmast kyrkan och alléerna. De allmänna gravarna doldes bak köpegravar eller långt bort på kyrkogården. De allmänna delarna kallades för allmänna linjen eller allmänna varvet, eftersom de avlidna begravdes i linje eller varv i den takt de dog.

De rikas gravvårdar blev allt mer monumentala och prångande. Svart, polerad granit var ett populärt material. Det var stor variation i höjd och bredd, med många obelisker, tempelgavlar och stora urnor. Den påkostade dekorationen spridde sig också till gravarna, och många gravar från den här tiden har inhängningar av buxbomhäckar eller gjutjärnsstaket. De fattiga gravarna, däremot, hade sällan någon annan gravvård än en trästicka. Våldigt många gravar var grusgravar, och ofta kunde hela kyrkogårdar vara gruslagda.

Den funktionella och demokratiska kyrkogården

Efter några decennier med mycket påkostade gravvårdar svängde pendeln. Sekelskiftets gravplatser blev ansedda som dekadenta, och man förespråkade enkla och anspråkslösa gravar. Under 1930-talet infördes begränsningar i gravvårdarnas höjd, de fick sällan vara högre än 60 – 100 cm. Det hände att man svarade med låga och mycket breda vårdar, men

över lag gick man mot en återhållsam gravvårdsestetik. Från 1940-talet och framåt blev kyrkogården mera funktionell och demokratisk. Inhängningar av gravar blev förbjudet, istället skulle det vara en enhetlig gräsmatta över alla gravarna. De flesta gravvårdarna var mellan 50 och 70 cm höga, och ofta planterades strama buxbomhäckar bakom gravarna för att bilda en enhetlig fond. Systemet med köpegravar och allmänna gravar upphörde för att göra kyrkogården mera demokratisk.

Den klasslösa kyrkogården nådde sin kulmen med minneslunderna som blev vanliga från 1960-talet och framåt. Begravning på en minneslund sker helt anonymt och inga vårdar eller andra minnesmärken blir resta över individer. Istället finns det ofta någon form utav gemensamt minnesmärke; en fontän, staty eller liknande.

1990 års begravningslag överförde bestämmanderätten över gravvårdarnas utformning till gravrättsinnehavaren så länge man håller sig inom ”god gravkultur” (Begravningslagen (1990:1144) kap 7 26 §). Lagändringen har inneburit att vi från och med 1990-talet har vi fått mera individualistiskt formade gravvårdar.

Bild 4. Gravvård från Råby-Rekarne kyrkogård. Typisk för sekelskiftet hög obeliskform i svart granit
Bild-ID Vlm_trrEHW-282.

Bild 5. Gravvård från 2002. Typiskt för 2000-talet med liggande natursten. Bild-ID Vlm_trrSB-270.

Råby-Rekarne kyrkogård ur ett historiskt perspektiv

Råby-Rekarne socken

Råby-Rekarne är belägen i norra delen av Eskilstuna kommun. Socken räknas till ett av de tidigast kristnade områdena i Mellansverige. Sockenindelningen kan ha varit utvecklad redan under 1000-talet. Sockennamnet skrevs 1318 Thraboheradhe, Thrabornas bygd. Namnet innehåller bygdenamnet Thra i betydelsen trång vattenpassage. Formen Råby är en omvandling av (Th)rabo. Områdesnamnet Rekarne har tillkommit för att särskilja socknen från Råby i Rönö härad. Råby-Rekarne socken har åtminstone sedan 1300-talet varit den minsta socknen i Södermanland.

Kärnbygden i Råby-Rekarne socken utgörs av ett ovanligt väl avgränsat odlingslandskap kring en liten slätt, omgiven av vidsträckta bergiga skogsmarker. Det medeltida bebyggelsemönstret har i stora drag bevarats. I Råby-Rekarne socken finns omkring 400 registrerade fornlämningar. Lämningarna utgörs främst av gravar och gravfält från bronsåldern och järnåldern samt ett par fornborgar från järnåldern.

Byggnaderna i området är i huvudsak uppförda mellan senare delen av 1700-talet och 1900-talets första decennier. Direkt söder om kyrkan ligger den före detta skolan och handelsboden, den senare nedlagd i slutet av 1960-talet.

Råby-Rekarne kyrka ligger i ett område som är utpekad som en riksintressant kulturmiljö (D4) som omfattar Råby-Rekarne socken. I motiveringen av beslutet beskrivs området som en sluten bebyggelsemiljö av ålderdomlig karaktär med bebyggelse i hagmarkerna kring den ombyggda medeltidskyrkan. I området finns talrika bronsålderslämningar, enstaka järnåldersgravfält och en ovanligt välbevarad, kallmurad fornborg.

Råby-Rekarne kyrka

Råby-Rekarne kyrka består av ett enskeppigt långhus, Kyrkans sadeltak täcks av enkupiga lertegelpannor. Kyrkan bevarar medeltida murverk i byggnadens mellersta del, det ursprungliga långhuset. Det medeltida murverket är uppfört av natursten, medan de förlängda delarna är uppförda i natursten och delvis tegel. Kyrkan har en stänk- eller sprutputsad sockel i grå kulör. Fasaderna är spritputsade med slätputsade hörnkedjor, fönster- och dörrumfattningar och är avfärgade i gulvitt. Solbänkarna är utförda av grå kalksten. Fönstersnickerierna är målade i gulbrunt.

Den medeltida stenkyrkan uppfördes antagligen under 1100-talet. Kyrkan förlängdes på 1750-talet åt väster och på 1760-talet åt öster. I samband med dessa arbeten revs sakristian och vapenhuset och ingången flyttades till den nya västgaveln.

Sedan slutet av 1700-talet har kyrkan genomgått åtminstone tre större restaureringar: mitten av 1800-talet, 1914 och 1976. Vid ingången sitter en ramverksdörr som utvändigt är klädd med profilerad panel lagd i ett rombiskt mönster. På insidan har dörrbladet två fyllningar. Dörren är målad i gulbrunt på utsidan och i gråblå kulörer på insidan. Dörren härrör möjligen från 1750-talet. Restaureringen i mitten av 1800-talet är dåligt dokumenterad, men kyrkorummets tunnvalv tillkom vid detta tillfälle. Vid restaureringen 1914 uppfördes en murad och putsad portal med en stickbågig öppning vid ingången, nya fönster sattes in, en ny öppen bänkinredning tillkom och tunnvalvet försågs med en enkel kassetindelning. Vid restaureringen 1976 togs korets gamla tegelgolv fram, nytt brädgolv lades in i kyrkorummet, kyrkorummet med inredning ommålades och tunnvalvets kassetindelning avlägsnades.

Vid den senaste omläggningen av taket lades användbara, äldre takpannor på kyrkans norra takfall, medan nytt tegel lades på det södra takfallet. Under tegeltaket ligger det tidigare, spåntäckta yttertak. Gavlarnas vindskivor är profilerade nedtill. Kyrkans västra gavel kröns av en spira av trä med en vindflöjel av plåt med årtal 1914. Den östra gaveln kröns av en likadan spira med en vindflöjel med årtal 1805.

Råby-Rekarne kyrkogård

Råby-Rekarnes kyrkogård inramas av en låg lövbärande häck. Längs med häckens norra sträckning finns rester av en äldre trädkrans. Vid ingångarna från öster och söder är ett träd ur trädkransen bevarat på vardera sidan. Väster om kyrkan markerar ett par träd läget för en äldre begränsning av kyrkogården.

Till kyrkogården leder två ingångar i häcken: en i söder och en i öster. Vid båda ingångarna är

grindstolparna utförda i natursten och grindarna är utförda i svartmålat järn. Grusade gångar leder från ingångarna fram till kyrkans västportal samt avdelar de gräsbesådda gravkvarteren. Noterbart är att gräs även växer invid kyrkans murar i norr, öster och söder. Gravvårdarna är orienterade i nord-sydlig riktning och i öst-västlig riktning i kvarteret norr om kyrkan. Flera gravar inramas av stenramar av natursten och en grav inramas av ett svartmålat järnstaket.

Klockstapeln bärande två klockor är placerad i kyrkogårdens sydvästra hörn. Klockstapeln är enligt uppgift uppförd 1774, men innehåller troligen delar från en äldre stapel. Klockstapeln är en så kallad öppen klockbock. I stapeln hänger två klockor. Stapeln har ett spåntäckt sadeltak vilket kröns av en spira av trä och en vindflöjel av järn.

Väster om kyrkan ligger ett kvadratisk, vitputsat bårhus. Byggnaden täcks av ett tälttak med skivtäckning av svartmålad plåt. Taket kröns av ett svartmålat kors.

Kyrkogårdens begränsade storlek har inte medfört att den delats in i mindre kvarter. Den största delen av kyrkogården är försedd med gravplatser för kistgravar och benämns på gravkartan RR (Råby-Rekarne). I sydöstra hörnet finns en askgravplats. Denna avgränsas av en låg häck. Längs västra kanten, både norr och söder om klockstapel, ligger urngravar som på gravkartan benämns RRU (Råby-Rekarne Urngravar).

Kyrkogården gravkvarter och askgravplats är gräsbevuxna. Gravvårdarna är orienterade i nord-sydlig riktning och i öst-västlig riktning i kvarteret norr om kyrkan. Flera gravar inramas av stenramar av natursten som visar att de tidigare var grusgravar. Under senare delen av 1900-talet har många av grusgravarna försvunnit på svenska kyrkogårdar. Den bevarade grusgraven inramas av ett svartmålat järnstaket.

Ingång vid öster med grindstolparna utförda av natursten och grindarna av svartmålat järn BildID: Vlm_trrSB-279

Kyrkomiljön sedd från norr med kyrka, klockstapel och bårhus samt den omgärdande lövhäcken. BildID: Vlm_trrSB-277

En av de kvarvarande grusgravarna samt en vy mot norr från kyrkans gavel. BildID: Vlm_trrEHW-290, -298.

Kulturhistorisk värdering

Alla kyrkogårdar har ett kulturhistoriskt värde, så även Råby-Rekarne kyrkogård. De har samhällshistoriskt värde eftersom de visar hur vi mindes och minns våra döda. De har ett lokalhistoriskt och personhistoriskt värde, eftersom gravvårdarna vittnar om fattigdom och rikedom, sociala skikt och viktiga personer från bygden. De har estetiska värden, arkitektoniska värden och miljöskapande värden. Även om begravningskultur och uppfattningar om estetik har ändrats, så har kyrkogårdarna i stort sätt använts på samma sätt i tusen år. Detta i sig ger ett högt värde genom det oförändrade bruket.

Kriterier för kulturhistorisk värdering

Vid den kulturhistoriska värderingen av kyrkogården har vi använt Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* från 2002. Vid värderingen av gravvårdarna har vi även använt Centrala Gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* (handboken) från 2007. I enlighet med handbokens råd har vi inte tagit med gravvårdar yngre än 30 år, då de ligger för nära oss i tid för att vi ska kunna göra en relevant värdering av kulturhistoriskt värde.

Kriterier ur handboken

Handboken listar följande kriterier för värdering av gravvårdar:

”Alla gravanordningar tillkomna före mitten av 1800-talet bör bevaras eftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella serietillverkningen.

Gravanordningar från mitten av 1800-talet till funktionalismens genombrott på 1930-talet bör ägnas särskild uppmärksamhet eftersom det även under denna tid finns en hantverksliknande tradition

Bevarandevärda är gravvårdar som

- är unika
- är representativa för sin tid – helst i grupsamverkan
- ingår i en arkitektoniskt uppbyggd del av kyrkogården

Alla gjutjärnskors och –staket, smideskors, –staket och –kedjor bör skyddas eftersom de utgör en försvinnande liten rest av en unik konstruktionsperiod på kyrkogårdarna.

Gravvårdar av lokalt material eller med unikt hantverk/tillverkningssätt bör skyddas.

Var också observant på lokala skötseltraditioner som t.ex. mönsterkrattning och granrissmyckning men också på traditionella planteringar t.ex. sorgeträd (träd med hängande form) och buxbomshäckar.”¹

Utifrån dessa kriterier har vi valt ut gravvårdar som är kulturhistoriskt värdefulla. Dessa har vi delat i två kategorier, mycket värdefulla och värdefulla. Handboken beskriver skillnaden mellan dessa kategorier:

¹ CGK, 2007, s 10

”Mycket värdefull: utgör de gravanordningar som har kulturhistoriskt värde och verkligen ska bevaras när gravrätten upphör. De får inte återanvändas.

Värdefull: avser de gravvårdar som har kulturhistoriskt värde och som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen eller betydelsefulla för en avdelning eller tidsepok inom begravningsplatsen och som kan återanvändas, utan eller efter försiktig omarbetning.

Övriga: utgörs av gravvårdar som inte är av kulturhistoriskt värde. Det finns således inga skäl för bevarande eller återanvändning av gravvårdarna. De kan bortföras men av miljöhänsyn eller andra skäl kan de återanvändas.”²

Gravvårdarna utpekade som mycket värdefulla får alltså inte återanvändas, flyttas eller skadas. För ändring av dessa krävs tillstånd från länsstyrelsen.

För de värdefulla gravvårdarna gäller allmän beaktning av det kulturhistoriska värdet. De får flyttas eller återanvändas, men på grund av deras kulturhistoriska värde rekommenderas att de står kvar i befintligt skick och utseende.

De övriga gravvårdarna har inte kulturhistoriskt värde idag utifrån värderingskriterierna, men det betyder inte att de inte bär på värdefull information eller är miljöskapande för kyrkogården i stort. Många av dem kan mycket väl räknas som kulturarv i framtiden. Det rekommenderas därför att även dessa får stå kvar i möjliga mån, givet att det inte är platsbrist på kyrkogården.

Kriterier ur *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*

Axel Unnerbäck's system för kulturhistorisk värdering bygger på olika grundmotiv som talar för ett bevarande av byggnaden eller anläggningen. Dessa grundmotiv har han delat in i två grupper: dokumentvärde, vilket innebär så kallade ”objektiva” egenskaper som bär på kunskap om något, och upplevelsevärde, vilket är en mera subjektiv värdering av den upplevelse byggnaden eller anläggningen ger.

Till dokumentvärden sorteras grundmotiven byggnadshistoriskt värde, byggnadsteknikhistoriskt värde, patina, arkitekturhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde, socialhistoriskt värde, personhistoriskt värde och teknikhistoriskt värde.

Till upplevelsevärden hör arkitektoniskt värde, konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde.

Alla dessa värdena kan förstärkas genom de övergripande motiven kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet.

² CGK, 2007, s 11

Gravvårdar

Handbokens kriterier för kulturhistoriskt värdering av gravanordningar är här anpassade för att göra dem mera tillämpningsbara på Råby-Rekarne kyrkogård. Vi har dessutom lagt till kriterier från Unnerbäck värderingssystem. Han använder kriterier som till exempel ”samhällshistoriskt värde”, vilket vi har använt i vår värdering av de många fattigare gravarna på kyrkogården. Nedan följer de kulturhistoriska värdemotiven vi har kunnat identifiera bland gravvårdarna. Vi förklarar vad värdena innebär och ger exempel på gravar som möter dem.

Alla gravvårdar före 1900

Handboken framhåller att ”alla gravanordningar före mitten av 1800” bör bevaras och att ”gravanordningar från mitten av 1800-talet till funktionalismens genombrott på 1930-talet” bör ägnas särskild uppmärksamhet. På Råby-Rekarne kyrkogård finns det inga bevarade gravanordningar från före 1850; den äldsta är från 1880- eller 1890-talet.

Sammanlagd finns det endast 10 gravar som är äldre än 1920. Vi har därför bedömt samtliga gravvårdar äldre än 1920 som mycket kulturhistoriskt värdefulla. De uppvisar ofta hög hantverksmässig kvalitet och har både konstnärliga och hantverkshistoriska värden. Det att de är så få på kyrkogården gör dem dessutom unika och viktiga representanter för gravanordningar från en svunnen tid.

Gravanordningar av järn

Eftersom det inte har funnits järnbruk i Råby-Rekarne socken har det heller inte funnits en tradition för järnkors på kyrkogården. Endast en grav har smidesdetaljer kring graven.

Gravvårdar som är unika

Gravvårdarna kan vara unika av olika skäl, till exempel är de äldsta gravvårdarna unika eftersom det är så få kvar av dem. Gravvårdar kan också vara unika på grund av den avlidnas vision om en konstnärlig gravvård.

Gravvårdar som är representativa för sin tid

I stort sett alla gravvårdar kan sägas vara representativa för sin tid, eftersom varje tid har sin smak, sina traditioner, sina regler om vårdarnas storlek. Vi har värderat några som kulturhistoriskt eller mycket kulturhistoriskt värdefulla. Dessa har då haft förstärkande värden som att de är konstnärligt utförda eller sällsynta på grund av hög ålder.

Gravvårdar resta över viktiga personer

Vissa personers gravvårdar har ett självklart högt personhistoriskt värde; Greta Garbos grav på Stockholms skogskyrkogård är ett exempel på en till utseendet anspråkslös gravvård som får sitt värde genom personen den är resta över. Även lokalkändisar eller andra personer som på något sett har varit viktiga för bygden kan ge en vård ett personhistoriskt värde. De får ofta ett starkt symbolvärde då många i och även utanför församlingen känner till den avlidna eller har haft en relation med denna.

”Fattiggravar” och allmänna linjen

Fattiggravar och gravar som tillhör allmänna linjen har höga samhällshistoriska värden då de är resta över personer som ofta försvinner från historien. Deras värden förstärks genom gruppsamverkan och hur de är placerade på kyrkogården.

Framtida hantering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

De gravvårdar på Råby-Rekarne kyrkogård som bedömts vara mycket kulturhistoriskt värdefulla samt kulturhistoriskt värdefulla beskrivs i bild och text i Bilaga 1.

Gravvårdarna som är mycket värdefulla ska underhållas och vårdas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Gravvårdarna som är kulturhistoriskt värdefulla bör underhållas och vårdas.

En arbetsgrupp bör utses för att fortsätta arbetet med den kulturhistoriska inventeringen. Lokal kunskap kan leda till att flera gravvårdar utpekas som kulturhistoriskt värdefulla ur personhistoriskt eller lokalhistoriskt synpunkt. I takt med att gravvårdarna blir äldre kan deras kulturhistoriska status ändras; en regelbunden översyn är nödvändig för att bevara och förvalta kyrkogårdens kulturarv.

Kyrkogården är förhållandevis gles och begravningsstakten har sjunkit de senaste åren. Samtidigt har minneslunden ökat i popularitet. Det innebär att det inte kommer att bli platsbrist på kyrkogården inom den närmsta framtiden. Gravvårdar som återgår till samfälligheten bör därför inte tas bort, även om de inte pekats ut som kulturhistoriskt värdefulla.

Litteratur och källor

Bebyggelseregistret, <http://www.bebyggelseregistret.raa.se>, (Hämtad 2015-09-30)

Bengtsson, Rune. 1992. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Stad & Land nr 103. Sveriges lantbruksuniversitet. Alnarp.

Ekström, Gunnar. 1949. *Västerås stifts herdaminne. 1. Medeltiden och reformationstiden, 2. Återstående församlingar*. Västerås stifts herdaminneskommitté. Västerås.

Jonsson, Magdalena. 2009. *Ett levande kulturarv. Kyrkogårdar i Växjö stift*. Svenska kyrkan Växjö stift. Växjö.

Ståhl, Harry. 1985. *Ortnamn i Västmanland*. Almqvist & Wiksell Förlag AB. Kristianstad. *Ett levande kulturarv. Kyrkogårdar i Växjö stift* (Svenska kyrkan Växjö stift, 2009) och *Kyrkogårdens gröna kulturarv* (Stad & Land nr 103, 1992).

Sörmlands museum, 2007, *Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av Råby-Rekanre kyrka*, Rapport kyrkokaraktäriseringsprojektet i Strängnäs stift 2002-2008.

Administrativa uppgifter

<i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM 120056
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Råby-Rekarne 1:1
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Socken:</i>	Råby-Rekarne
<i>Kommun:</i>	Eskilstuna
<i>Ägare-beställare:</i>	Hällby församling med Tumbo och Råby-Rekarne
<i>Antikvarisk dokumentation:</i>	Västmanlands läns museum Sara Bäckman Ellen Holtermann Wiig Karlskatan 2 722 14 Västerås Tele: 021-39 32 22

– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 · E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-87828-12-6